

teitä siitä, miten juutalainen ajattelu ja uskonnonharjoitus jatkuivat temppelein tuhon jälkeen – katastrofi ei vain katkaissut kehityskulkuja vaan tuotti monenlaisia jatkumia.

Kirjan ytimekäs muoto ei ole pois sen tieteellisestä täsmällisyydestä, ja soljuva kielellinen ilmaisu tekee siitä helposti lähestyttävän myös meille, jotka emme ole myöhäisantiikin juutalaisuuden asiantuntijoita. Poikkitieteelliset ja tieteen ulkopuolelle kohdistuvat viitteet – esimerkiksi John Cagen musiikkiin sekä dadaistiseen ja surrealistiseen taiteeseen – puolestaan luovat raikkaita ja toimivia mielleyhtymiä. Tällaista eksegeettinen tutkimus parhaimmillaan on: ei irrallaan muista humanistisista tieteistä ja taiteesta vaan dialogissa niiden kanssa.

ELISA UUSIMÄKI
TEOL. TRI, JERUSALEM

MOSHE HALBERTAL Maimonides: Life and Thought. Princeton: Princeton University Press 2014. 400 s.

Elämäkerrat ovat yksi suosituimmista tietokirjallisuuden lajeista ja koska varsinkin niin sanotut suurmiehet kiinnostavat, on myös kuulusta juutalaisesta filosofista, Moshe ben Maimonista eli Maimonideesta (1138–1204), julkaistu valtavasti teoksia. Uusin lisä on Moshe Halbertalin *Maimonides: Life and Thought*. Halbertal toimii juutalaisen filosofian professorina Jerusalemin Heparalaisessa yliopistossa ja julkaisi teoksen alun perin hepreaksi (*Harabam*, 2009).

Córdobassa syntynyt Maimonides ehti nuoruudessaan nauttia juutalaisen Espanjan kulta-ajan ripeistä. Kun muslimi-almohadien pakkokäännytykset ajoivat Andalusian juutalaisia evakkoon, Maimonides perheineen päätyi vuosien vael-

luksen jälkeen Kairoon. Lapsuus tarunhoitoisessa Andalusiassa ja pakolaisuuden trauma jättivät jälkensä – elämänsä loppuun asti Maimonides piti itseään espanjalaisena. Koska *Mishnan* mukaan Tooran tutkimisesta ei tule nauttia palkkaa, ensimmäiset teoksensa Maimonides kirjoitti nuoremman kauppiasveljensä tukemana. Kun veli hukkui Intian valtameriin, suvun elatusvastuu lankesi vanhemmalle veljelle, josta sukeutui pakon edessä kiireinen ja haluttu sulttaanin hovilääkäri.

Maimonides tunnetaan veitsenterävänä lainoppineena ja sukupolvensa Mooseksena. Kun hän mainitsee nimeltä tärkeimmät opettajansa, Halbertal toteaa huvittuneesti, että useimmat heistä olivat ehdineet kuolla jo ennen oppilaansa syntymää. Teräväkielinen Maimonides arvostelee rajusti Babylonian akatemioita, joiden johto siirtyi isältä pojalle ansioista riippumatta. Ironista kyllä, seuraavien vuosisatojen ajan Egyptin juutalaista yhteisöä hallitsivat Maimonideen omat jälkeläiset. Suhteessaan naiseen Maimonides on keskiaikaisen arabialaisen yhteiskunnan kuvastin. Naisen on soveliainta pysyä kotona (Ps. 45:14), miehelleen tottelematonta vaimoa saa lyödä eikä nainen voi toimia julkisessa virassa tai todistajana. Äitiään ja vaimoan Maimonides ei koskaan mainitse nimeltä.

Halbertal tarkastelee Maimonideen pääteoksia niiden kirjoitusjärjestyksessä: *Perush ha-mishna* (alun perin arabiaksi kirjoitettu Mishnan kommentaari), *Mishne tora* ("Tooran toisto") ja *More nevuqhim* (arab. *Dalalat al-ḥā'irin*, "Opas neuvottomille"). Uskonnonfilosofina Maimonides muistetaan erityisesti juutalaisuuden jumalakuvaan tulkitsijana. Teoksesaan *Perush ha-mishna* Maimonides painottaa, että Jumalalla ei voi olla inhimillisiä piirteitä. Ajatus on Maimonideelle niin keskeinen, että hän mainitsee sen yhtenä juutalaisen uskon peruspilareista. Koska heprealainen Raamattu sisältää runsaasti antropomorfismeja – ihmisen tavoin Ju-

mala puhuu ja tuntee – on filosofialla tärkeä rooli tulkita viittaukset allegorisesti. Maimonideen kolmeatoista opinkappaletta pidetään edelleen juutalaisen dogmatiikan tyylikkäämpänä kuvauksena.

Mishne tora ja tämän monumentaalisen teoksen lainopillinen analyysi saavat Halbertalin käsittelyssä leijonanosan. *Mishne torassa* Maimonideen tarkoituksena on tiivistää juutalainen laki (*halakha*) kokonaisuudessaan johdonmukaiseen muotoon. Kun Talmudissa lakiteksti esiintyy usein vailla minkäänlaisia kontekstia, Maimonides avaa pulmakohdia ja ratkoo ristiriitaisuuksia. Perinteisen juutalaisen ajattelun mukaan Mooses sai Jumalalta Siinain vuorella sekä kirjallisen että suullisen Tooran eli viisi Mooseksen kirjaa sekä Talmudin ja myöhemmän rabbiinisen perinteen. Molemmat ovat yhtä sitovia. Maimonideen käsitys lain auktoriteetista on rajoitavampi: vain kiistattomat säädökset ovat autenttista Siinain perintöä eikä rabbin kiistanalaisilla laintulkinnoilla voi olla samaa velvoittavaa asemaa kuin Pentateukilla. Monitulkintaisten rabbiinisten pykälien arvovaltaa tukee Maimonideen mukaan ainoastaan se, että Toorassa kehoitetaan noudattamaan profeettojen ja opettajien ohjeita.

Mishne toran tarkoitus on tarjota lopullinen versio juutalaisesta laista vapautettuna rabbiinisen kirjallisuuden erimielisyyksistä. Maimonides piti lähes varmana, että *Mishne tora* korvaisi Talmudin opiskelun kokonaan: jälkipolvien konsensus vahvistaisi *Mishne toran* täydellisyden. Kunnianhimoinen tavoite ei koskaan toteutunut, sillä Maimonideen versio on vaikutusvallastaan huolimatta jäänyt vain yhdeksi monista juutalaisen lain kokoelmateoksista. Jokainen yritys luoda täydellinen halakha tuottaa lisämateriaalia, jota seuraavan sukupolven on spiraalimaisesti tulkittava uudelleen.

Maimonideen myöhempien vuosien pääteos, filosofinen *More nevuqhim*, saa *Mishne toraan* ver-

rattuna vähemmän sivutilaa. Maimonides opas toki saa Halbertalilta arvoisensa käsittelyn. Maimonides on kreikkalais-arabialaisen filosofisen synteessin (*falsafa*) kasvatti. Maimonideen todennäköisimmät lähteet, al-Fārābī, Ibn Sīnā (Avicenna) ja Ibn Rushd (Averroes), kuuluvat Aristoteleen muslimitulkitsijoiden koulukuntaan. Näistä lähtökohdista Maimonides ruotii juutalaisuuden peruskäsityksiä. Yksi keskiaikaisen juutalaisen filosofian vaikeimmista pulmista koskee luomista. Onko maailma luotu tyhjästä, kuten Geneksin luomiskertomus perinteisesti ymmärretään, vai onko maailma aina ollut olemassa, kuten kreikkalaiset filosofit tulkitsevat? Voiko Jumalalla olla aktiivinen rooli maailman-kaikkeudessa? Jos tämän maailman asiat eivät kosketa Jumalaa mitenkään, miksi rukoilla?

Halbertalin mukaan Maimonideen vastaus on eräänlainen kultainen keskitie: vaikka maailma on luotu, Jumala on ikuinen. Niinpä filosofitkaan eivät oikeastaan ole väärässä. Rationalistina Maimonides alentaa ihmeiden roolia uskonnonhistoriassa ja kohottaa tilalle luonnollisen, kausaalisuuteen perustuvan järjestyksen. Juuri tämä luonnollakien järkähtämättömyys ihmisten sijaan todistaa Jumalan luomistyöstä: maailma on Jumalan viisauden ilmentymä, jossa ihmisellä on vain häviävän pieni rooli. Maimonides analysoi estoitta juutalaista perinnettä filosofian valossa ja jos perinne ja filosofia joutuvat törmäyskurssille, perinnettä voidaan kernaasti tulkita uudelleen.

Halakhalla on Maimonideen mukaan tärkeä yhteiskunnallinen ulottuvuus: massoja on helppo pitää kurissa Jumalan rangaistuksen uhalla ja lohduttaa tuonpuolisilla palkinnoilla. Lain noudattamisella on kuitenkin vain yksi perimmäinen tarkoitus, tiedon saavuttaminen. Tieto Jumalasta vapauttaa ihmisen peiloista ja väärin mielikuvien vallasta. Filosofia on ainoa mahdollinen tapa elää merkityksellistä elämää, jo-

pa niin, että sillä on ratkaiseva rooli ihmissielun pelastumisessa. Maimonideen filosofinen elitismi tuntuu tylyltä: vain tietoa janoavan intellektuellin sielu jatkaa olemassaoloaan fyysisen kuoleman jälkeen. Filosofian vastustajat käsittivät tämän tarikoittavan, että Maimonides torjui uskon ruumiin ylösnousemukseen, minkä hän itse kuitenkin jyrkästi kiisti. Filosofia ja Tooran ulkopuoliset tieteet ovat jatkuvan polemiikin kohteena ortodoksisjuutalaisuudessa vielä tänäkin päivänä.

More nevuḥkim on kuuluisa vaikeaselkoisuudestaan. Filosofia jättyy yhteiskunnan rakenteita, ja siksi siitä on kirjoitettava harkiten. Halbertal muistuttaa, että lukijoiden harhauttaminen oli Maimonideen alkuperäinen päämäärä, minkä tekijä itsekin tunnustaa alkusanoissaan. Ainoa oikea tapaa lukea opasta ei välttämättä ole olemassa. Niin skeptikko, mystikko kuin konservatiivinenkin lukija saa luvan omalla tavallaan ymmärtää Maimonideen uskonnonfilosofiaa. Filosofista viehtynyt neuvoton löytää ratkaisun eksistentiaaliseen ahdistukseensa ilman, että uskonnon suomasta lohdusta – juutalaisesta elämäntavasta eli *halakhan* noudattamisesta – tarvitsisi älyllisen rehellisyyden nimessä luopua.

Halbertal kirjoittaa ihastuttavan helppotajuisesti halakhasta ja keskiaikaisesta juutalaisesta filosofiasta sekä nostaa taitavasti esiin Maimonideen laajan tuotannon ydintemat. Siksi teos kohoaa vaivatta uusimman Maimonides-kirjallisuuden kärkeen. Laajojen alaviitteiden käyttöä on paremman luettavuuden takia vältetty ja viitteiden sijaan Halbertal on liittänyt jokaisen luvun yhteyteen kirjallisuusluettelon. Toisinaan Halbertalin moderni ortodoksisjuutalainen tausta pilkkahtaa esiin: osansa Maimonideen (eli Halbertalin) filosofisesta kritiikistä saavat niin aikamme sieluttomuus kuin kaiken jyrävä rahan valta.

RIIKKA TUORI
FIL. TRI, FRANKFURT AM MAIN

HOLGER THESLEFF Platonin arvoitus. Helsinki: Gaudeamus 2011. 320 s.

Holger Thesleffin tuorein Platonian käsittelevä, valtavaan kokemukseen perustuva yleisesitys on saanut nimekseen *Platonin arvoitus*. Mikä on Platonin arvoitus ja miten se tulisi ratkaista?

Arvoitusta ei suorasanaisesti täsmennetä, mutta johdanto-osuudesta käy ilmi, että Platonin arvoituksellisuus liittyy hänen kirjalliseen esitystapaansa: Onko Platon tosissaan ja mitä hän lopulta asioista ajattelee? Thesleff korostaa dialogien kielellisiä, tyylillisiä ja kontekstiin liittyviä piirteitä ja väittää, että tämä yleinen tarkastelulinja on ”monissa tutkimuksissa sivuutettu”. Tutkimuskirjallisuuteen ei kuitenkaan täsmällisemmin viitata.

Ratkaisu on ymmärrettävä. Historian kuluessa esitetyillä tulkinnoilla on painolastia, jota kirjoittaja pyrkii välttämään. Nykytutkimuksessa kuitenkin monet Thesleffin mainitsemista tulkintaperiaatteista tuntuvat olevan melko hyvin esillä. Monesti keskitytään yhteen dialogiin tai sen osaan, koska ei ajatella, että Platonin voisi turvallisesti olettaa säilyttävän samat väitteet tai ajatukset dialogista toiseen; esityksen katsotaan vaihtelevan kontekstista ja vastaanottajista riippuen. Esimerkiksi teoksen lopun luettelossa mainittu Andrea W. Nightingale on julkaissut tutkimusta dialogien kulttuurisista konteksteista ja kirjallisista tehokeinoista. Kokemukseni antiikin filosofian tutkimuksesta ei myöskään tue sitä väitettä, että tutkijoiden enemmistö ajattelisi Platonin (tai Sokrates-hahmon) olevan enimmäkseen tosissaan. Vakavasti oleminen, ironia ja huumori tuntuvat nykyään olevan tutkimuksen vakioteemoja. Tällaisten tulkintojen vakiintuminen on luultavasti ollut Thesleffin ja muiden vastaavia tekijöitä korostaneiden tutkijoiden ansiota. Antiikin filosofian tutkimuksen kentälle